

BOGUSŁAW PODHALAŃSKI*

UWARUNKOWANIA KONSERWATORSKIE
A OGRANICZENIA W PROJEKCIE MUZEUM
NA SKALCE W KRAKOWIEHISORICAL MONUMENT DELIMITATIONS;
MUSEUM "ON THE ROCK" MONASTERY
IN KRAKÓW, CASE STUDY

Streszczenie

Projekt Muzeum na Skalce jest częścią większego zamierzenia rozbudowy Panteonu Narodowego na Skalce, które niestety w całości okazało się niewykonalne. Specyficzna lokalizacja oraz uwarunkowania konserwatorskie – od archeologicznych, poprzez architektoniczno-funkcjonalne do krajobrazowych, wynikające z ekspozycji w panoramie wschodniego brzegu Wisły oraz sąsiedniego Wawelu spowodowały konieczność zaprojektowania obiektu prawie całkowicie „zamaskowanego”, niewidocznego z zewnątrz. Ponadto, zabytkowe otoczenie, a także konieczność zachowania codziennego i niezakłóconego funkcjonowania zamieszkałego i stale od wieków użytkowanego budynku klasztoru oo. Paulinów na Skalce w Krakowie, spowodowała wybór rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych, zapewniających równoległą koegzystencję przestrzeni publicznej, wypełnionej strumieniem mieszkańców, pątników i turystów oraz niezbędnej przestrzeni prywatnej. Specyficzny koloryt lokalny, użyte materiały budowlane, rozwiązania techniczno-budowlane, sposób doświetlenia muzeum podporządkowano idei harmonijnego wpisania projektowanego obiektu w istniejące otoczenie. Zagadnienia ochrony przeciwpożarowej stały się jednym z istotniejszych problemów wymagających rozstrzygnięcia w skali całego założenia, wpływając na przyjętą funkcję i formę obiektu, a także na rozwiązania w lokalnej skali urbanistycznej.

Słowa kluczowe: projekt Muzeum na Skalce w Krakowie

Abstract

Museum project on the Rock is part of a larger expansion plans of the National Pantheon on the Rock, which unfortunately turned out to be entirely feasible. The specific location and circumstances of a number of conservation – from archaeological, architectural and through – the functional landscape of exposure in the panorama of the eastern bank of the Vistula River and the adjacent Castle made it necessary to design the building almost completely "masked", which is invisible from the outside. In addition, the historic environment and the need to maintain the smooth functioning of daily life, constantly inhabited for centuries Pauline Monastery on the Rock in Kraków building, has resulted in the choice of solutions to the functional and spatial relations, providing parallel coexistence of public space, filled with stream of pilgrims and tourists as well as private space for residents. The specific local color, building materials, technical solutions incorporated in the museum building were subordinated to illuminate the way of harmonious ideas proposed inclusion of the object in the existing environment. Fire protection issues have become one of the most important problems to be solved in the whole establishment, influencing the function and form adopted an object as well as the solutions in the local urban scale.

Keywords: on the rock monastery museum project

* Dr inż. arch. Bogusław Podhalański, Instytut Projektowania Miast i Regionów, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Wstęp

Skalka to niezwykle miejsce w Krakowie. Nad doliną Wisły góruje klasztor oo. Paulinów, którego historia wiąże się nie tylko z Długoszem, jego fundatorem i kronikarzem, lecz również z bliskością Wawelu, Kazimierza i Podgórze. Miejsce to zostało rozświetlone barwnymi dziejami naznaczonymi tragedią, męczeństwem, świętością, nauką, tradycją i zadumą nad *vita brevis*. Trwając przez wieki i zmieniając wraz z upływem czasu swą formę architektoniczną – od romańskiej rotundy poprzez gotycką świątynię do barokowej bazyliki, zastępując nietrwałe drewno solidnym murem, od XIX w. staje się celem licznych i głośnych wydarzeń za sprawą Panteonu Narodowego, powstałego dzięki idei prof. J. Łepkowskiego oraz hojności darczyńców.

Wzrastający ruch turystyczny oraz niewątpliwe walory artystyczne i historyczne oraz trwające prace remontowe w celu zabezpieczenia i utrwalenia substancji zabytkowej całego założenia skłoniły ówczesnego przeora Andrzeja Napiórkowskiego OSPPE do rozpoczęcia prac inwentaryzacyjnych, następnie koncepcyjnych i projektowych, mających na celu rejestrację stanu istniejącego, a następnie usprawnienie obsługi ruchu turystycznego oraz poprawę warunków ekspozycji zachowanych dzieł sztuki. Prace projektowe objęły konieczną modernizację całego założenia, m.in. koncentrując się na eliminacji zdekapitalizowanej i substandardowej zabudowy gospodarczej zlokalizowanej na dziedzińcu gospodarczym.

Główną ideą pozostała chęć usprawnienia ruchu turystycznego w Panteonie Narodowym na Skalce, którego krypta obecnie posiada jedynie jedno wejście i nie spełnia współczesnych wymogów i przepisów. Ponadto, ze względu na ograniczenia konserwatorskie nie ma możliwości wyposażenia go w niezbędne instalacje techniczne. Krypta jest zupełnie nie przystosowana w celu zapewnienia potrzeb ruchu i dostępu osobom niepełnosprawnym. Kolejnym powodem rozpoczęcia prac projektowych była idea wprowadzenia jednego kierunku zwiedzania krypty Panteonu oraz wykorzystanie miejsca po istniejącej zabudowie gospodarczej na stworzenie muzeum, które w interesujący dla współczesnego turysty sposób mogłoby przekazywać znacznie więcej informacji na temat spoczywających tu wielkich Polaków, ich życia, dokonań i wpływu, jaki ich życie i działalność wywarły na im współczesnych i następne pokolenia.

2. Badania archeologiczne i uwarunkowania konserwatorskie

Zasadniczym warunkiem stało się wykonanie badań archeologicznych, które prowadzone były pod kierunkiem Jacka Poleskiego z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Badania te, oprócz ściśle naukowego rozeznania, miały na celu weryfikację założeń teoretycznych koncepcji, a także sprawdzenie danych ikonograficznych dotyczących hipotezy istnienia i ewentualnego przebiegu tzw. muru kazimierzowskiego, którego zachowanie stanowiło jeden z warunków konserwatorskich. Prace przeprowadzono na podstawie wstępnych badań georadar-

¹ Hipokrates z Kos „Życie krótkie, sztuka długa, okazja ulotna, doświadczenie niebezpieczne, sąd niełatwy”.

wych, których wyniki niestety nie dawały jasnych przesłanek determinujących kierunki poszukiwań, ze względu na bardzo niekorzystne warunki lokalne do prowadzenia badań tą metodą (znaczne zagruzowanie całej powierzchni dziedzińca). Szczegółowe informacje wraz z wynikami analiz i wnioskami z badań archeologicznych znajdują się w odrębnej publikacji autorstwa J. Poleskiego². Dla celów niniejszego artykułu istotę wyników prac archeologicznych sprowadzić można do potwierdzenia informacji, iż bazylika zbudowana jest na skale wapiennej oraz że teren w kierunku Wisły jest w części nasypem, warunki geologiczne są zadowalające i umożliwiają realizację zamierzenia inwestycyjnego w postaci budynku Muzeum. Nie potwierdzono na podstawie badań hipotezy o istnieniu reliktywów muru kazimierzowskiego pod poziomem dziedzińca.

Zasadnicze ograniczenie konserwatorskie stanowił warunek zastosowania takiego rozwiązania architektonicznego, które w jak najmniejszym stopniu naruszałoby istniejący widok na bazylikę i klasztor z nabrzeży Wisły. Zadanie to, ze względu na układ wysokościowy terenu bulwarów, a także istniejące relacje widokowe, konieczność wykonania drugiego wyjścia z podziemi i połączenia go z projektowanym a położonym znacznie niżej muzeum w sposób zapewniający prywatność zamieszkałego i działającego w codziennym rytmie klasztoru, okazało się być stosunkowo trudne. Nie obyło się bez długich dyskusji oraz przygotowania alternatywnych wariantów rozwiązań. Ostatecznie zaprojektowano przejście w postaci łącznika o pełnych ścianach z oblicówką z białego wapienia, z przeszklonym dachem i wyjściem ewakuacyjnym na poziom terenu. Rozwiązanie to w minimalnym koniecznym stopniu ingeruje w wygląd elewacji zachodniej, spełniając wymagania stawiane w wytycznych konserwatorskich, jak i użytkowników, także znacznie usprawniając ruch turystyczny oraz poprawiając warunki ewakuacji, a tym samym bezpieczeństwo obiektu.

Kolejne ograniczenie dotyczące wysokości projektowanego budynku Muzeum wynikało również z opisanych wcześniej uwarunkowań widokowych – wytyczne konserwatorskie nie dopuszczały do realizacji obiektu przewyższającego wysokość istniejącego od strony Wisły muru otaczającego teren klasztoru. Wobec istniejącej różnicy poziomów pomiędzy terenem poza murem a dziedzińcem wewnętrznym oraz wymagana warunkami technicznymi wysokość 3,0 m pomieszczeń muzeum w świetle konstrukcji pozostawała jedynie możliwością rozwiązania projektowanego obiektu jako parterowego, z dachem jednospadowym o niewielkim kącie nachylenia połaci, co wobec szczupłości miejsca znacznie ograniczyło wielkość powierzchni, jaką można było zaprogramować pod funkcje wystawiennicze. Uwarunkowania finansowe wykluczyły możliwość podpiwniczenia całości rzutu projektowanego muzeum, m.in. ze względu na konieczność podbijania fundamentów muru na znacznej długości.

Zagadnienie rodzaju przekrycia (dachu) obiektu muzeum pozostaje nadal otwarte. Z kilku możliwych opcji (proekologiczny zielony dach³, instalacja systemu płaskiego kolektora energii słonecznej do dogrzewania ciepłej wody użytkowej, instalacja ogniw fotowoltaicznych, wreszcie wykonanie zwykłego dachu jednospadowego krytego blachą miedzianą lub np. kalzipem, zostanie finalnie wybrane zapewne rozwiązanie, które okaże się realne ze względu na możliwe do uzyskania środki na tę inwestycję. Każde z wymienionych posiada zalety, ale także jest obciążone wadami, które głównie wynikają ze sto-

² Poleski J., Niemiec D., Woźniak M., *Badania archeologiczne na terenie klasztoru OO. Paulinów na Skalce*, Alma Mater, nr 109, 2008, Kraków, s.104-110

³ Wasiak M., *W zaciszu Skalki*, Alma Mater, nr 109, 2008, Kraków, s. 101-104.

sunkowo łatwej dostępności tego miejsca i niskiej odporności na zwykły wandalizm. Trzeba pamiętać, że Bulwar Inflancki jest położony stosunkowo blisko miejsca organizacji imprez masowych, których „skutki uboczne” doskonale znają mieszkańcy nieodległych posesji, natomiast w codziennym życiu miasta, w cieplejszych miesiącach, często jest miejscem niekoniernie artystycznych wyczynów (na szczęście niewielkiej) podgrupy społecznej jego mieszkańców.

3. Zagadnienia ochrony przeciwpożarowej

Poza rozważaniami konserwatorsko-estetycznymi pozostaje znacznie bardziej istotna kwestia zapewnienia należytej ochrony pożarowej całego założenia oraz właściwych warunków ewakuacji i dostępności projektowanego obiektu dla osób niepełnoprawnych. Istniejąca konfiguracja terenu oraz zaszczości historyczne w kształtowaniu bryły całego zespołu klasztoru i bazyliki sprawiły, że obiekt w stanie istniejącym, w zasadzie nie jest dostępny w bezproblemowy sposób dla osób niepełnoprawnych. Niezwykle wysoko w stosunku do poziomu terenu wyniesione wejście główne do bazyliki oraz prowadzące do niego schody stanowią istotną barierę architektoniczną, niemożliwą do pokonania przez osoby niepełnosprawne oraz poruszające się na wózkach inwalidzkich. Forma schodów nie zachęca do wprowadzania rozwiązań w postaci ruchomej platformy ewentualnie zewnętrznego krzeselka, poruszającego się po szynie przybalustradowej. Projektując wyjście z muzeum zastosowano rozwiązanie w postaci platformy dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, dostosowując wszystkie detale rozwiązań do najnowszych wymogów oraz stwarzając możliwość dostępu osobom niepełnoprawnym do tej części obiektu. Połączenie starej krypty Panteonu z muzeum wymagałoby zastosowania dźwigu dla osób niepełnoprawnych, którego obudowa w znaczny sposób zmieniałaby relacje wewnętrzne i wygląd zewnętrzny elewacji, co koliduje z wytycznymi konserwatorskimi. Ponadto, we wnętrzu krypty istnieją różnice poziomów pokonywane schodami, które przy stosunkowo niewielkiej szerokości obecnych przejść wymagałyby zastosowania ramp ograniczających z kolei dostęp do sarkofagów. Biorąc pod uwagę wszystkie uwarunkowania, zaproponowano rozwiązanie polegające na wykonaniu stanowiska do „wideozwiadania” krypty przez osoby niepełnosprawne, a usytuowanego na łatwo dostępnym dla nich poziomie nowego muzeum. Rozwiązanie to zastosowano, gdyż konieczne ingerencje w substancję zabytkową, związane z wykonaniem szybu dźwigu łączącego trzy różnie usytuowane w rzucie poziomy i umożliwiającego osobom niepełnosprawnym swobodny dostęp do poziomu krypty i bazyliki, praktycznie prowadziłyby do zniszczenia ich zabytkowych wnętrz.

Zaostrzone po niedawnych pożarach obiektów zabytkowych⁴ stanowiska rzeczoznawców do spraw pożarowych w zakresie uzgadniania rozwiązań projektowych sprowadzają się do zwrócenia uwagi na zapisy zawarte w warunkach technicznych⁵ i rozporządzeniach branżowych⁶ na rozpatrywanie zagadnień ochrony pożarowej w kontekście całego obiektu,

⁴ Pożar klasztoru w Alwerni (<http://www.gazetakrakowska.pl/aktualnosci/377875.pozar-w-alwerni-wyciagniemy-wnioski,id,t.html?cookie=1>).

⁵ Rozporządzenie ministra infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. z dnia 15 czerwca 2002 r.) z późn. zmianami.

⁶ Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych i administracji z dnia 16 czerwca 2003 r. w sprawie przeciwpożarowego zaopatrzenia w wodę oraz dróg pożarowych (Dz. U. Nr 121, poz. 1139).

a nie wyłącznie części nowo projektowanych. W tym przypadku konieczne okazało się wykonanie wpięrw inwentaryzacji całego założenia łącznie z wykonaniem pomiarów wysokości wież. Pozytywnym elementem było wprowadzenie (przy okazji remontu instalacji wodociągowej) hydrantów na każdym z poziomów korytarzy klasztoru, dokonane przez ówczesnego przeora. Złożona sytuacja przestrzenna oraz utrudniony dostęp do obiektu ze względu na ciasną i zawsze zastawioną parkującymi pojazdami ul. Paulińską oraz ograniczenie wysokości przejazdu przez istniejący nad ul. Skałeczną łuk przęsła łącznika powoduje, że jedyny praktycznie dostęp większymi pojazdami (takimi jak np. wóz bojowy PSP) prowadzi istniejącym chodnikiem wzdłuż Wisły od ul. Dietla równoległe do pierzei zabudowy. Nie jest to korzystna okoliczność na wypadek zaistnienia zagrożenia pożarowego obiektu i stawia go w rzędzie wymagających specjalnego potraktowania, również ze względu na nieformalną rangę jako jednego z najcenniejszych zabytków w Krakowie. Istniejąca miejska sieć wodociągowa również nie posiada dostatecznej przepustowości, pozwalającej na spełnienie wymaganych przepisami warunków. Co prawda, istnieje w niedalekiej odległości wielki zasób wód w postaci rzeki Wisły, której to okoliczności niestety przepisy nie uwzględniają.

Pozostaje konieczność apelowania do właściciela sieci wodociągowej – Miejskiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji oraz władz miasta Krakowa, aby w trosce o bezpieczeństwo swoich najcenniejszych zabytków uwzględniono i podjęto w planach modernizacji sieci odpowiednie działania, które spełnią obowiązujące obecnie przepisy, tzn. umożliwią usytuowanie na sieci odpowiedniej liczby właściwie zlokalizowanych hydrantów. Problem ten dotyczy w równym stopniu także całego kwartału zabudowy do ul. W. Orzeszkowej. Lokalizacja na terenie klasztornym podziemnego zbiornika przeciwpożarowego o odpowiedniej pojemności nie jest możliwa z dwu względów – fizycznego braku miejsca oraz znacznego ryzyka naruszenia warunków hydrologicznych, mogących skutkować zaniemnięciem wody o niezwykłych właściwościach sadzawki Św. Stanisława.

Z utrudnionym dostępem, a właściwie brakiem możliwości zapewnienia dojazdów pożarowych, ewakuacyjnych i medycznych służb ratunkowych łączy się problem parkowania pojazdów na ul. Skałecznej i Paulińskiej. Podjęte próby rozwiązania problemu poprzez zapewnienie możliwości parkowania pojazdów na terenie ogrodów klasztornych spotkały się ze zdecydowanie negatywnym stanowiskiem środowisk konserwatorów zabytków i historyków sztuki. Niemniej, sam sprzeciw niczego w istocie nie rozwiązał i nadal nie widać możliwości poprawy narastającego stopnia pogarszania się i tak już złej sytuacji w tym względzie, ponieważ wspomniane ulice znajdują się bezpośrednio przy granicy stref parkowania płatnego i są zawsze całkowicie zablokowane parkującymi po obu stronach ulic (w tym także jednokierunkowych) pojazdami. Próby ograniczenia obecnie dwustronnego parkowania na przyległych ulicach nie przyniosły rezultatu. Ponadto, taka sytuacja obecnie bardzo ogranicza dostępność osobom niepełnosprawnym. Pozostaje tylko wnieść kolejny apel do władz miasta o zmianę organizacji ruchu tak, aby w sposób w miarę mało konfliktowy zdecydowanie poprawić istniejącą sytuację. Można także sugerować wprowadzenie innych rozwiązań, ewentualnie podjąć dyskusję na temat możliwości zmiany stanowiska wspomnianych środowisk w tej sprawie i rozważać dopuszczenie możliwości wykorzystania części ogrodów jako czasowe miejsca postojowe, przy równoczesnym rozwiązaniu płaszczyzny trawnika w sposób nawiązujący do tradycji ogrodów. Nie jest możliwe ze względów praktycznych (ogrody są tradycyjnie miejscem zajmowanym przez licznych uczestników procesji św. Stanisława) odtworzenie ogrodów w pełnym sensie tego słowa

poprzez nasadzenia zieleni średniej i wysokiej. Procesja ta stanowi żywy i istotny element kontynuacji tradycji regionu krakowskiego, w którym nadal w publicznej formie manifestowane jest przywiązanie do tradycyjnych wartości, stroju i kultury. Jest także ważnym czynnikiem kulturotwórczym w skali metropolitalnej.

4. Wnioski

Zastosowana w projekcie metodologia odpowiada współczesnym trendom konserwatorskim w zakresie obiektów nieruchomych. Prace projektowe zostały poprzedzone naukowym rozpoznaniem archeologicznym oraz kwerendą archiwalną, przyczyniającymi się wspólnie i z osobna do wzbogacenia dotychczasowego stanu wiedzy na temat zabytku. Na podstawie ich wyników opracowano wiele koncepcji, które zostały poddane konsultacjom w gronie profesjonalistów i szerokiej publiczności, poprzez publikacje, prezentacje i omówienia w mediach tradycyjnych i elektronicznych. Skomplikowana pod względem technicznym i funkcjonalnym sytuacja, ograniczone możliwości przestrzenne i stosunkowo duży koszt ewentualnej realizacji rozbudowy Panteonu Narodowego na Skałce przerosły możliwości organizacyjne i ekonomiczne zaangażowanych w przedsięwzięcie stron. Narastający kryzys ekonomiczny spowodował, że mimo usilnych starań, nie można było znaleźć sponsorów i w efekcie zgromadzić wystarczających środków, aby w pełni zrealizować to ambitne zamierzenie. Jednak pozostała nadzieja, że idea realizacji jednej części całości, lecz niezwykle istotnej ze względów merytorycznych i dydaktycznych, została aktualna. Chodzi tu o realizację muzeum, które w połączeniu z istniejącą kryptą stworzyć może zupełnie nową jakość w propagowaniu wartości, którym swoją twórczość i dokonania poświęcili wielcy Polacy spoczywający na Skałce. Stosując współczesne, interaktywne metody komunikacji ze zwiedzającymi, wśród których przeważa młodzież szkolna, odpowiednio przygotowany program merytoryczny jest w stanie pomóc w przekazaniu w atrakcyjny sposób bardzo dużego zasobu wiedzy, której to nie ma możliwości wyeksponowania w dotychczasowych warunkach. Kontrast pomiędzy młodopolską ciszą Krypty Wielkich Polaków a nowo projektowanym, całkowicie współczesnym muzeum być może stanowić będzie jeszcze jedną atrakcję turystyczną Krakowa. Spełniając wysokie wymagania i standardy współcześnie pojmowanych zagadnień bezpieczeństwa dotyczących mieszkańców klasztoru, pątników przybywających ustawicznie na Skałkę⁷, masowego ruchu wycieczkowo-turystycznego i indywidualnych zwiedzających – minimalistycznie zaprojektowana całość założenia może stać się realnie ekonomicznie osiągalną i zostać zrealizowana. Trzeba mieć nadzieję, że obecne przedsięwzięcie, a zwłaszcza jego realizacja zakończy się pomyślnie i nie podzieli losu ambitnie rozpoczętego większego projektu, obejmującego rozbudowę Panteonu, który niezrealizowany, pozostał jedynie na papierze jako dowód, że przynajmniej chcieliśmy chcieć!

⁷ O czym świadczy stale ich rosnąca liczba, w przeciwieństwie do nie opartych na faktach stwierdzeniach o „rutynowych ceremoniach” zawartych w publikacji Kubicki P., *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamość*, Universitas, Kraków 2010, s. 172.

Literatura

- [1] Kubicki P., *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamość*, Universitas, Kraków 2010.
- [2] Poleski J., Niemiec D., Woźniak M., *Badania archeologiczne na terenie klasztoru oo. Paulinów na Skalce*, Alma Mater, nr 109, Kraków 2008.
- [3] Podhalański B., *Projekt budowlany Muzeum na Skalce*, IPG sp. z o.o., Kraków 2010.
- [4] Wasiak M., *W zaciszu Skalki*, Alma Mater, nr 109, Kraków 2008.
- [5] Rozporządzenie ministra infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. z dnia 15 czerwca 2002 r.) z późniejszymi zmianami.
- [6] Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych i administracji z dnia 16 czerwca 2003 r. w sprawie przeciwpożarowego zaopatrzenia w wodę oraz dróg pożarowych (Dz. U. Nr 121, poz. 1139).
- [7] Strona internetowa o prof. J. Łepkowskim (<http://www3.uj.edu.pl/alma/alma/41/01/08.html>).